

Introductie

1 Afbeelding

a *Bijvoorbeeld:* Zoveel grote keien bij en op elkaar zie je niet in andere delen van Nederland.

b *Bijvoorbeeld:* Hoe zijn die keien op elkaar gekomen?

2 Tijdbalk

3400 v.C.

3 Kaart

a, b

c Eigen antwoord

d Eigen antwoord

e Eigen antwoord

1.1 De eerste mensen

1 Jagen en verzamelen

- a jagen en voedsel verzamelen
- b B
- c ze als nomaden leefden. Al hun spullen moesten ze zelf meedragen.

2

- a De temperatuur steeg.
- b Er konden weer mensen leven.

3

- 4 slagtang van een mammoet
- 5 hout
- 9 hout, riet, steen

4 Bronnen van onze kennis

- a geschreven bronnen (tekst in een boek) en ongeschreven bronnen (grotschildering)
- b iemand die opgravingen doet en bestudeert
- c systematisch onderzoek en de kennis die daardoor ontstaat
- d 1: 4
2: 8
3: 10

5

- a man, bizon, vogel, speer
- b *Bijvoorbeeld:* Hij was een jager.

6

(*bijvoorbeeld:*) ze komen er meer te weten (over het verleden).

7 Soorten samenlevingen

- a 1 Hoe en waar mensen woonden.
2 Hoe ze aan voedsel kwamen.
- b *Bijvoorbeeld:* Ze wonen in tenten en jagen op vis met speren.
- c 1 C, D, E
2 B, C
3 D
4 A
5 E
6 B
7 C, D, E

8

- a 1 mannen
2 vrouwen
3 mannen

4 vrouwen

5 mannen

b Waarom mannen niet luisteren en vrouwen niet kunnen kaartlezen

c *Bijvoorbeeld:* Mannen zorgden vroeger voor de jacht. Ze moesten vaak bepalen hoe ver of dichtbij dingen waren.

d *Bijvoorbeeld:* Vrouwen bleven vroeger bij elkaar. Ze zorgden voor kinderen en voedsel verzamelen.

e *Bijvoorbeeld:* Ja, want ik zie die verschillen ook in mijn omgeving. *Of:* Nee, want die verschillen zie ik niet in mijn omgeving.

9 Eindopdracht

Bijvoorbeeld: Ja, want ik zie die verschillen ook in mijn omgeving. *Of:* Nee, want die verschillen zie ik niet in mijn omgeving.

1.2 Jagers worden boeren

1 Het ontstaan van de landbouw

- a Ze gingen leven van landbouw.
- b *Bijvoorbeeld: graan oogsten*
- c *Bijvoorbeeld: zorgen voor runderen*
- d Het was een grote verandering in het leven van mensen.

2

- a mensen, dieren, hekken en een dichte ruimte met een ingang
- b *Bijvoorbeeld: Ze deden aan veeteelt.*

3 Landbouwsamenleving

A, B, D

4 Landbouw in Nederland

a

b ongeveer 3700 jaar

c B

5

-

6

a 1D, 2C, 3A, 4B

b 1 *Bijvoorbeeld: gebruik van aardewerk (potten, schalen)*

2 *Bijvoorbeeld: Toen waren bijlen en messen van steen. Nu zijn ze van metaal.*

7 Het verleden indelen

- a christelijke
- b ongeveer 5400 jaar geleden
- c ongeveer in 9000 v.C.
- d ongeveer in 5300 v.C.
- e ongeveer 7000 jaar oud

8

1 tien, vijf

2 tijdvak, 3000 v.C.

3 periode, 3000 v.C.

9 **Eindopdracht**

Bijvoorbeeld: 1 Boeren produceerden hun eigen voedsel. Ze hoefden er niet naar te zoeken.

2 Boeren hadden huizen. Dat was gemakkelijker bij slecht weer dan hutten en tenten.

1.3 Denken en doen

1 Verering van voorouders

a om hun voorouders te vereren

b *Bijvoorbeeld:* Deze pot is in een hunebed gevonden. Deze is waarschijnlijk gebruikt om eten of drinken aan een dode te geven voor in het leven na de dood.

c *Bijvoorbeeld:* denken: geloof in een hiernamaals, doen: hunebedden bouwen

2 Verering van goden in de natuur

a een geloof waarbij natuurverschijnselen worden vereerd

b *Bijvoorbeeld:* Mensen begrepen veel dingen in het leven niet. Deze dingen leken op straffen van boze goden in de natuur. Hierdoor gingen ze natuurverschijnselen vereren.

3

Bijvoorbeeld: Volgens mij is het Mannetje geen kunst omdat ik het niet mooi vind.

4 Kleine verschillen tussen jager-verzamelaars

a 1 waardering, hoe belangrijk iemand wordt gevonden

2 als je anderen kunt laten doen wat je wilt

b 1 bezit

2 aanzien

3 macht

4 continuïteit

5 Grote verschillen tussen boeren

a *Bijvoorbeeld:* Ze hadden een vaste woonplaats.

b *Bijvoorbeeld:* Dorpen kregen dorpsleiders die meer macht hadden dan de anderen.

c 1 groter

2 meer, meer, meer

6

Bijvoorbeeld: Overeenkomst: Ze bewaken huizen. Verschil: Mensen hebben nu vooral voor de gezelligheid een hond.

7

a potten versieren, wol spinnen

b jagen, werken op het land

c

Vrouwen zijn goed in spinnen.	Dat was een succesvolle jacht.	Mooi dat je die boom hebt omgehakt.	We hebben geploegd en kunnen nu zaaien.
Liever pottenbakken dan jagen.			Ik wil ook wel mee op jacht.

8 Eindopdracht

a *Bijvoorbeeld:* het geloof in een hiernamaals en het werk van mannen (vaker buitenshuis) en vrouwen (vaker thuis)

b *Bijvoorbeeld:* De dingen die de mensen vroeger deden waren veel eenvoudiger dan tegenwoordig.

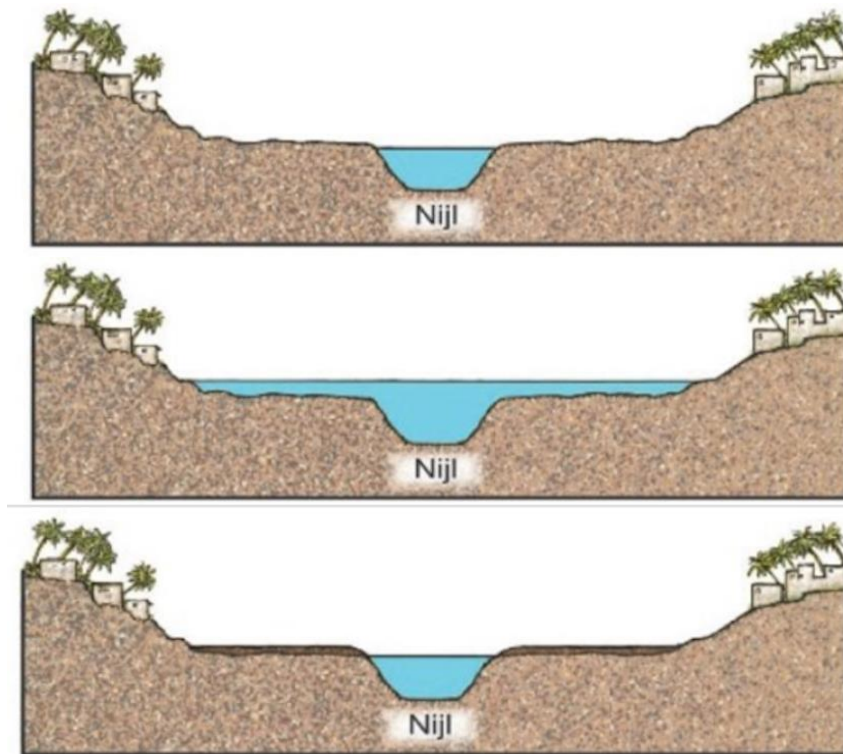
1.4 Leven langs de Nijl

1

a

b

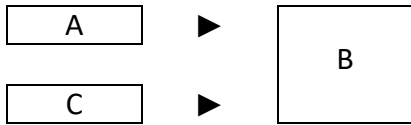

2

a

b

c

1 De boer oogst graan.

2 De boer gebruikt een os.

d

5500

3

Markten

a

1 oorzaak

2 gevolg

b

Bijvoorbeeld: potten maken

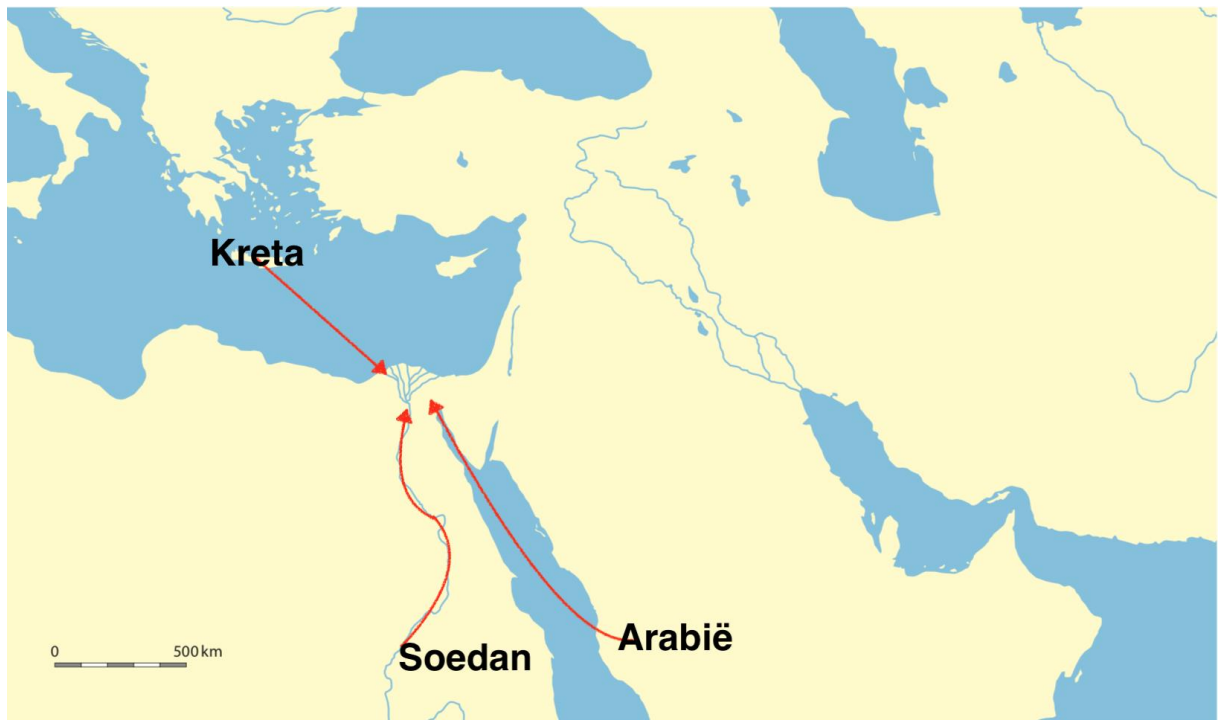
c

Bijvoorbeeld: Een markt was de plaats waar veel mensen handelden.

4

a

C

5

1 *Bijvoorbeeld:* Op beide wordt gehandeld.

2 *Bijvoorbeeld:* Toen was er ruilhandel. Nu is er handel met geld.

6

Steden

a

3500

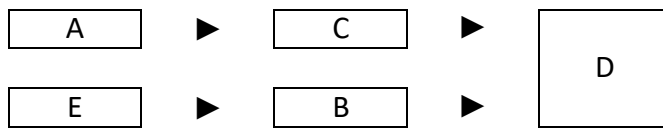
b

1 meer

2 geen

3 meer
4 wel

c

7 **Egypte wordt één staat**

a B, C, D

b B, A, C

8

a C, E, B, A, D

b E, B, D, A, C

9

a geschreven, 3000

b D

c *Bijvoorbeeld:* 😊

d Ramses

e Eigen antwoord

10 **Eindopdracht**

Bijvoorbeeld: In de stad waren handelaren en ambachtslieden. Een meerderheid van de inwoners leefde van de landbouw.

1 **Tijdvak en begrippen**

1

a 1 jagers en boeren

2 prehistorie

b B, E, D, A, C

2

a 1B, b 1C, c 1A, d 1C, e 1B, f 1A

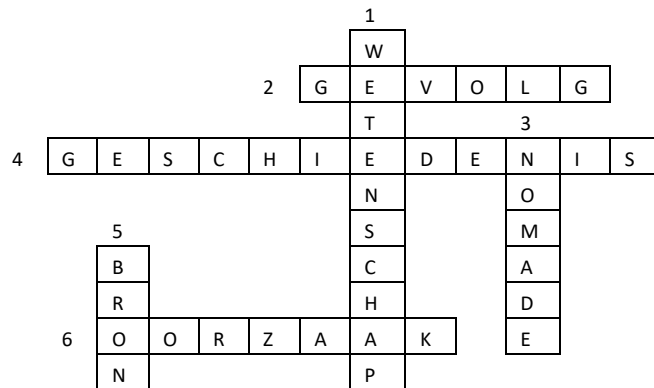
3

Bij 1A (*bijvoorbeeld:*) want het beeldje is omstreeks 5300 v.C. gemaakt, en toen waren daar nog geen boeren.

1 Test jezelf

1.1 De eerste mensen

1

2

- a jagen en verzamelen
- b de samenleving van jager-verzamelaars
- c Dat vonden ze in de natuur.

3

- a 1 kleine
2 weinig
- b A, C, E

1.2 Jagers worden boeren

4

I L A N D B O U W S A M E N L E V I N G
L A N D B O U W R E V O L U T I E D F W
R N C B N U P R E H I S T O R I E C V C
U D X Z E L V A N F R E V O L U T I E A
A B R U J A A R T E L L I N G N E N D W
C O V T R N U M T A I T I M R L E G A F
A U S A K K E R B O U W J K I O L P E E
V W G I T R S W A S F D W E R K T U I G

5

- 1 tien, vijf
- 2 boeren, eerste, eerste, 3000
- 3 veeteelt, 9000, landbouwsamenleving, dorpen, voor zichzelf
- 4 Azië, Afrika, Europa
- 5 werktuigen, sneller, beter
- 6 jaartelling

1.3 Denken en doen

1 Herhaling

1.1 De eerste mensen

1

a A, C

b 1 gevolg
2 oorzaak

2

a archeologie, experimentele archeologie en het bestuderen van mensen die nu nog leven als jager-verzamelaars.

b 1 opgravingen doet en bestudeert
2 wat er in het verleden is gebeurd
3 systematisch onderzoek en de kennis die daardoor ontstaat

3

jager-verzamelaars, vier

1.2

4

a in het Midden-Oosten ongeveer 11 000 jaar geleden.

b plantaardig voedsel verbouwen, bijvoorbeeld tarwe

c fokken en houden van tamme dieren, bijvoorbeeld geiten

d 1 grote
2 grote
3 langzame

5

a Mensen (1) leven in dorpen (2) van landbouw.

b *Bijvoorbeeld:* Je kon er voedsel in bewaren voor als er geen voedsel was.

6

A, C, D

1.3 Denken en doen

7

a *Bijvoorbeeld:* In hunebedden werden doden begraven met spullen en voedsel voor het hiernamaals.

b *Bijvoorbeeld:* Mensen doen dingen met werktuigen.

8

a geloofden dat dingen in de natuur werden veroorzaakt door goden in de natuur.

b *Bijvoorbeeld:* Mensen maken geen werktuigen om iets moois te maken.

9

- a** 1 A
2 B
- b** B, D

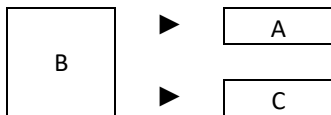
10

- a** 1 oorzaak
2 oorzaak
3 gevolg
- b** de levenswijze van jager-verzamelaars
- c** het ontstaan van de landbouw en landbouwsamenlevingen

11

- 1 gevolg
- 2 oorzaak

12

13

- 1 steden
- 2 meerderheid
- 3 minderheid
- 4 langer

14

- a** de vorst van Zuid-Egypte de macht kreeg over Noord-Egypte.
- b** 1 gehoorzamen
2 belasting

1 Verdieping

1.1 De eerste mensen

1

- 1 *bijvoorbeeld*: vuistbijl
- 2 *bijvoorbeeld*: speer
- 3 *bijvoorbeeld*: naald
- 4 *bijvoorbeeld*: speerpunt
- 5 *bijvoorbeeld*: kleren
- 6 *bijvoorbeeld*: draad

1.2 Jagers worden boeren

2

Bijvoorbeeld: 1 gebruik van materiaal: van steen en aardewerk naar brons en ijzer 2 groei van de bevolking: naar 30 000 (bij begin jaartelling) 3 kappen van bossen en uitbreiding landbouwgrond 4 bewoning op heuvels in land aan zee

1.3 Denken en doen

3

a *Bijvoorbeeld*: 1 gebruik van vaatwerk: kruiken, flesjes en lepels 2 handelscontact tussen Nederland en andere landen 3 Seks, hebzucht en angst speelden een rol in het leven.

b

Verleden	Heden
vaatwerk zelf bakken	vaatwerk kopen
kralen van vuursteen en barnsteen	andere sieraden
hunebedden	begraafplaatsen

4

B, E, D, A, C

1.4 Leven langs de Nijl

5

wormen, nijlpaard, veldmuizen, sprinkhanen, vee, vogels en dieven en belastingontvangers